

ایران: تلاشی طولانی برای الحاق به سازمان تجارت جهانی

مرتضی شیروودی*

جهانی شدن^۱، پدیده‌ای جدید است، و سابقه آن به سالهای پس از جنگ جهانی دوم بازمی‌گردد. از این رو، پس از جنگ گامهای عملی فراوانی برای تحقق جهانی شدن برداشته شد که یکی از آنها، تأسیس موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت معروف به «گات»^۲ در سال ۱۳۲۶ (۱۹۴۷) و سپس «سازمان تجارت جهانی»^۳ در سال ۱۳۷۵ (۱۹۹۶) است. بنابراین، این دو سازمان بخشی از فرایند جهانی شدن هستند که در عرصه اقتصاد جهان خودنمایی می‌کنند و به علت جهان شمولی، همه کشورهای

*. مرتضی شیروودی؛ عضو هیأت علمی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، پژوهشکده تحقیقات اسلامی و مدرس دانشگاه.

1. Globalization
2. General Agreement on Tariffs & Trade (GATT)
3. World Trade Organization (WTO)

جهان مجبورند به این روند ملحق شوند و یا درباره آن بیندیشند. مقاله حاضر، بخشی از این فرایند جهانی را با تأکید بر کشور ایران، مورد بررسی قرار می دهد.

کلید واژه‌ها:

ایران، سازمان تجارت جهانی، گات، جهانی شدن، GATT، WTO، موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت

مقدمه

یک دهه پس از تأسیس گات، ایران تصمیم به مشارکت و عضویت در آن گرفت. بنابراین، تلاش ایران برای پیوستن به این سازمان، به سال ۱۳۳۷ (۱۹۵۸) که دولت وقت، کمیته‌ای مرکب از نمایندگان وزارتخانه‌های بازرگانی، انحصارات و گمرکات، کشاورزی و سازمان برنامه و بودجه برای بررسی منافع و مضار این الحاق تشکیل داد، بازمی‌گردد. به دیگر سخن، بیش از چهل سال است که به تناوب الحاق یا عدم الحاق ایران در این سازمان مطرح می‌شود.^۱ اما از ابتدای ۱۳۷۰ (۱۹۹۱)؛ یعنی پس از آنکه وزارت بازرگانی الحاق به گات را در دستور کار دولت قرار داد، عضویت ایران در آن سازمان مورد توجه بیشتری قرار گرفت. در سال ۱۳۷۵ (۱۹۹۶) گات به علت آنکه اولاً؛ وظایفش تنها شامل کالا و نه خدمات می‌شد، ثانیاً؛ کمی تعداد کشورهای آن پیوسته بودند، منحل شد و سازمان جدیدی که گستره فعالیتش خدمات و کالا را در برمی‌گرفت و نیز تعداد زیادی از کشورهای جهان عضویت آن را می‌پذیرفتند، تأسیس گردید. پس از تأسیس این سازمان، ایران در اجلاس ۱۳۷۶ (۱۹۹۷) سنگاپور رسماً تقاضای عضویت در سازمان تجارت جهانی را مطرح ساخت.^۲ در آن زمان تقاضای عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی به دلیل مخالفت آمریکا و در نتیجه به علت عدم تحقق اجماع نظر همه اعضا - که مبنای تصمیمات شورای عمومی سازمان تجارت جهانی است - مسکوت ماند. در اواخر سال ۱۳۷۹ (۲۰۰۰) تقاضای ایران در دستور کار نشست ۱۸ اردیبهشت ۱۳۸۰ (۸ می ۲۰۰۱) شورای عمومی سازمان قرار گرفت، اما آمریکا در این نشست نیز با تقاضای ایران مخالفت کرد. از این رو موضوع بررسی عضویت ایران از دستور کار خارج و بررسی مجدد آن به ۲۸ تیر ۱۳۸۰ (۱۹ جولای ۲۰۰۱) موکول شد. در این تاریخ WTO برای اولین بار عضویت ایران را مورد بررسی قرار داد، اما بار دیگر به دلیل مخالفت آمریکا، تقاضای ایران پذیرفته نگردید.^۳

۱. همشهری، بیست و هشتم تیرماه ۱۳۸۰، صص ۱۷-۱۸.

۲. گات برخلاف سازمان تجارت جهانی، یک سازمان رسمی تحت پوشش سازمان ملل متحد نبوده است.

۳. همشهری، بیست و هشتم تیرماه ۱۳۸۰، ص ۱.

بنابراین، بار دیگر در آستانه بررسی مجدد تقاضای ایران در آن سازمان هستیم. عضویت ایران در این سازمان چند سؤال زیر را به ذهن می‌آورد که:

اولاً؛ آیا طرح درخواست عضویت در WTO و یا پذیرش این تقاضا در شورای عمومی WTO به معنای الحاق قطعی به آن و گشودن فوری بازار داخلی به روی کالاها و خدمات خارجی است؟

ثانیاً؛ با صرف نظر از معایب و منافع پیوستن به WTO، ایران چه اقداماتی را برای الحاق به آن انجام داده است؟ و نیز، چه اقداماتی را باید انجام دهد؟ در این نوشتار ما در صدد پاسخگویی به این دو سؤال در چارچوب موضوعات زیر هستیم؛ اما قبل از آن، باید دید گات و سازمان تجارت جهانی چه هدفهایی را تعقیب می‌کند و عملکردش چگونه است؟

اهداف و ارکان گات و سازمان تجارت جهانی

جنگ جهانی دوم به اقتصاد کشورهای جهان لطمه زد و اغلب آنها را با مشکلات جدی در عرصه تولید و بازرگانی مواجه ساخت. برای رفع این مشکلات و به منظور نظم بخشیدن به قواعد و مقررات تجارت جهانی، تأسیس یک سازمان بین‌المللی بازرگانی اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. پس از آن در این باره اقداماتی از سوی کشورهای مختلف جهان صورت گرفت که سرانجام نمایندگان ۵۶ کشور جهان در هاوانا پایتخت کوبا اساسنامه سازمان تجارت جهانی را در ۱۰۶ ماده و ۱۶ ضمیمه در سال ۱۳۲۶ (۱۹۴۷) به امضا رساندند؛ اما مخالفت آمریکا و برخی کشورهای دیگر موجب شد که تنها بخشی از آن از سوی ۲۳ کشور جهان به مرحله اجرا در آید که این همان موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت یا گات بود.

گات در گذشته، و سازمان تجارت جهانی در حال حاضر، تنها نهاد بین‌المللی در تهیه و اجرای قواعد و مقررات تجارت بین‌المللی است که به‌عنوان یک مؤسسه

مستقل و در عین حال مرتبط به سازمان ملل متحد شناخته می‌شود.^۱ هدف عمده گات ارتقای سطح زندگی برای کشورها عضو، فراهم آوردن امکانات اشتغال کامل، افزایش درآمد‌های واقعی، افزایش سطح تقاضا در جهت بهره‌برداری مؤثرتر از منابع جهانی و نیز گسترش تولید و تجارت بین‌المللی است. نیل به این اهداف با استفاده از شیوه‌هایی که ذیل ارائه می‌گردد، امکان‌پذیر است:

۱. جلوگیری از اعمال تبعیض‌آمیز تجاری بین کشورهای متعاقد و تجارت بین‌المللی که در آن، کشورهای عضو متعهد می‌شوند، مقررات یکسانی را در زمینه واردات و صادرات به اجرا درآورند.

۲. منع اعمال محدودیت در صادرات و واردات، یعنی کشورهای عضو مجاز به اجرای محدودیت‌هایی چون سهمیه‌بندی در روابط تجاری داخلی و خارجی نیستند.

۳. کاهش، تثبیت و محدودیت تعرفه‌های گمرکی، که به لغو یا کاهش تأثیر عوارض گمرکی - به‌عنوان مهمترین مانع در تجارت جهانی - منجر می‌گردد.

۴. حل و فصل اختلافات ناشی از روابط تجاری که تحقق آن در گروه مذاکره، مشاوره، تن دادن به داوری و دستیابی به راه‌حل مرضی‌الطرفین است.^۲

برای دستیابی به این اهداف اعضا، تاکنون هشت دوره از مذاکرات را پشت‌سر گذاشته‌اند. در آخرین دور مذاکرات معروف به دور اروگوئه که از ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۳ (۱۹۸۶ تا ۱۹۹۴) به طول انجامید، تصمیم به انجام اصلاحاتی در گات گرفته که حاصل آن تغییر نام سازمان و گسترش فعالیتش بوده است. برای مثال؛ مقررات گات تنها مربوط به کالاها بود ولی هم‌اینک شامل خدمات نیز می‌شود. با این وصف، تفاوت اساسی بین وظایف و اهداف گات و سازمان تجارت جهانی به چشم نمی‌خورد.

۱. علی آقابخشی. فرهنگ علوم سیاسی (تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۴)، صص ۳۶۶ و ۱۳۴. تشریح مصفا، راهنمای سازمان ملل متحد، جلد ۲ (تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۷۴)، صص ۳۵۹. جلال‌الدین مدنی، مبانی و کلیات علوم سیاسی، جلد ۱ (تهران: مؤلف، ۱۳۷۲)، صص ۵۱۵.

۲. تشریح مصفا، پیشین، صص ۳۶۱ و نیز رجوع کنید به: ایران و سازمان تجارت جهانی، حیات نو، هیجدهم مهرماه ۱۳۷۹، صص ۷.

سازمان تجارت جهانی برای انجام وظایف فوق و نیز وظایف دیگری که پس از دور اروگوئه برعهده گرفته‌است، تشکیلات زیر را در خود فراهم آورده‌است:

۱. کنفرانس وزیران: این همایش بالاترین رکن سازمان به شمار می‌رود که عبارت از نهادی است مرکب از نمایندگان کلیه اعضا که با برگزاری همایشهای مستمر، تأسیس کمیته‌ها، تعیین دبیرکل و پذیرش اعضای جدید در جهت اجرای وظایف سازمان گام برمی‌دارد.

۲. شورای عمومی: این شورا هدایت کلی و نظارت بر فعالیتهای سازمان و نیز حل اختلافات بین اعضا، تعیین خط‌مشی تجارت کشورهای عضو، ارتباط و همکاری با سایر سازمانها و تصویب مقررات مالی و بودجه سالانه سازمان را برعهده دارد.

۳. رکن حل اختلافات: این رکن به منظور مشورت و حل اختلاف اعضا تشکیل شده و بر اجرای احکام و توصیه‌های سازمان تجارت جهانی نظارت می‌کند. از این رو، کشورهای عضو ملزم به رعایت تصمیمات رکن حل اختلاف هستند.

۴. رکن بررسی خط‌مشی تجاری: از مهمترین وظایف این رکن بررسی خط‌مشی‌ها و رویه‌های تجاری همه اعضا از لحاظ تأثیر آنها بر نظام چندجانبه تجاری است. همچنین تأثیر تحولات محیط تجاری بر نظام بازرگانی نیز از وظایف این رکن است.

۵. شوراهای تخصصی: شورای تجاری کالا، شورای تجارت خدمات و نیز شورای تجارت حقوق مالکیت معنوی، در مجموع از شوراهایی هستند که در کنار کمیته‌های تخصصی، انجام وظایف سازمان را تسهیل می‌کنند.

۶. کمیته‌های تخصصی: کنفرانس وزیران در اجرای وظایف خود، کمیته‌های تجارت و توسعه و محدودیتهای تراز پرداختهای بودجه مالی و تشکیلاتی را تأسیس کرده‌اند.

۷. دبیرخانه: که در رأس آن دبیرکل قرار دارد، و به وظایفی چون نصب کارکنان تعیین وظایف آنها، برآورد بودجه و تنظیم بیلان مالی سازمان تجارت جهانی

می پردازد.^۱

باتوجه به آنچه از اهداف و ارکان سازمان تجارت جهانی برشمردیم، پیچیدگی وظایف و گستردگی تشکیلات آن به وضوح روشن است. در نتیجه؛ عدم انطباق اقتصاد ایران با این وظایف و تشکیلات، از دلایل برخی کشورها در مخالفت با عضویت ایران در سازمان بوده و فرایند الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی را با مشکل مواجه ساخته است.^۲

روند پیچیده عضویت در WTO

چنانچه شورای عمومی سازمان تجارت جهانی با تقاضای ایران برای عضویت در آن سازمان موافقت کند، این تصمیم به معنای پذیرش ایران در سازمان تجارت جهانی و قرار گرفتن ایران به عنوان یکی از اعضای سازمان، و آغاز فعالیتهای اقتصادی براساس مقررات و قوانین سازمان تجارت جهانی نیست؛ بلکه به معنای پذیرش آغاز فرایند الحاق ایران به این سازمان است که فرایندی پیچیده و زمان بر نیز می باشد. مثلاً، تقاضای چین برای عضویت در گات در سال ۱۳۶۵ (۱۹۸۶) به تصویب شورای عمومی رسید، ولی آن کشور تا سال ۱۳۸۰ (۲۰۰۱) به عضویت قطعی WTO درنیامده بود.^۳

چرا فرایند الحاق یک کشور به گات و اکنون به سازمان طولانی است؟ و چرا پیش بینی می کنند که این روند در آینده هم طولانی تر خواهد شد؟ پاسخ به این سؤال را باید در شرایط، امکانات و انتظارات اقتصادی و سیاسی طرفین جستجو کرد.^۴ به بیان دقیقتر، زمانی که شورای عمومی، تقاضای یک کشور برای عضویت در سازمان تجارت جهانی را بپذیرد، یک گروه کاری تشکیل می شود که همه اعضای سازمان در

۱. نسرین مصفا، همان، ص ۳۶۳-۳۶۸.

۲. «بیمها و امیدهای دور جدید مذاکرات تجاری جهان»، همشهری. بیستم شهریور ماه ۱۳۸۰، ص ۱۲.

۳. همشهری، بیست و پنجم شهریور ماه ۱۳۸۰، ص ۱۸.

۴. «بیمها و امیدهای پیوستن به سازمان تجارت جهانی»، ایران، سی ام تیرماه ۱۳۷۹، ص ۷.

آن عضویت دارند. سپس گروه کاری، مطالعه رژیم تجاری کشور متقاضی را - که از سوی همان کشور تهیه و تدوین شده است - و نیز کار بررسی میزان انطباق اقتصاد آن کشور، با ماده ۲۲۰۰ WTO - که مجموعه شرایط عضویت یک کشور در سازمان تجارت جهانی را مشخص می‌کند - آغاز می‌نماید. در فرایند این بررسی و مطالعه، سؤالات و ابهاماتی برای گروه کاری یا هر یک از اعضای آن پیش می‌آید که به صورت جمعی یا فردی و یا به شکل دو جانبه و چند جانبه به کشور متقاضی منعکس می‌شود و یا با آن کشورها در میان گذاشته می‌شود، تا کشور درخواست‌کننده به آن پاسخ دهد. پاسخهای دریافتی ممکن است، پذیرفته شود و یا ابهامات دیگری را برانگیزد. بنابراین تعداد و تنوع سؤالات، اختلافات سیاسی میان کشورها، تلاش برای امتیازدهی متقابل، درگیر شدن اعضا در انجام سایر مسئولیتهای محوله از سوی اساسنامه سازمان تجارت جهانی و نیز الزام هر یک از اعضا در اجرای وظایف داخلی، فرایند تراضی و توافق را طولانی می‌سازد. به‌عنوان مثال؛ در مورد روسیه پنج هزار و در مورد چین، سه هزار سؤال از سوی گروه کاری مطرح گردید که این دو کشور در صدد تهیه پاسخ به آن برآمدند. البته به موازات پذیرش عضویت کشور متقاضی از سوی شورای عمومی، کشور متقاضی باید یک ناظر در سازمان تعیین کند، تا او وسیله‌ای برای انتقال آگاهیها و پیامهای WTO به کشورش باشد.^۱

پس از آنکه پاسخهای دریافتی مورد قبول گروه کاری قرار گرفت، چانه‌زنی بر سر اخذ امتیازات و چگونگی اجرای مقررات سازمان تجارت جهانی آغاز می‌گردد. براساس ماده ۱۲ موافقتنامه، تأسیس سازمان تجارت جهانی و چگونگی اجرای مقررات در این سازمان آغاز می‌گردد. براساس ماده مذکور، تأسیس سازمان تجارت جهانی، الحاق هر کشور به این سازمان بر پایه شرایط مورد توافق میان دولت متقاضی و سازمان تحقق می‌پذیرد. به آن معنا که سازمان تجارت جهانی ضوابطی برای

۱. اسفندیار امیدبخش، «جمهوری اسلامی ایران و سازمان تجارت جهانی (WTO)»، فصلنامه سیاست خارجی، سال چهاردهم (بهار ۱۳۷۹)، ص ۲۰۳ - ۱۸۷.

عضویت قائل است، اما این شرایط قابل انعطاف و قابل چانه‌زنی است. به‌عنوان مثال؛ ژاپن در سال ۱۳۷۵ (۱۹۹۶) به عضویت قطعی سازمان تجارت جهانی در آمد. این کشور برای حمایت از تولید برنج داخلی و باکسب توافق این سازمان، تنها ۱۰ درصد از برنج مصرفی خود را وارد می‌کند؛ در حالی که سازمان تجارت جهانی در آغاز خواهان آزادی کامل صادرات و واردات برنج در ژاپن بود.^۱

بنابراین هر کشوری که به این مرحله از فرایند الحاقی می‌رسد، باید همه توان خود را برای کسب امتیاز لازم در مذاکرات الحاق، به کار گیرد؛ در این صورت می‌توان از تأثیرات منفی الحاق که در جهان امروز پدیده‌ای اجتناب‌ناپذیر است، کاست. البته کشورهای متقاضی نباید انتظار داشته‌باشند که اولاً، فقط امتیاز بگیرند و امتیاز واگذار نکنند و ثانیاً بازار کشورها به روی آنها گشوده شود؛ اما بازار آنها به روی دیگر کشورها بسته باشد. بلکه در مذاکرات الحاق باید در پی کسب امتیازهایی باشند تا بیشترین منافع را برای خود فراهم آورند. پس از طی این مرحله، و نیز بعد از تهیه گزارش گروه کاری، پروتکل الحاق و جداول تعهدات در صورتی که ^۲ اعضای کنفرانس وزیران، عضویت کشور متقاضی را تصویب کنند، و نیز مجلس قانونگذار کشور متقاضی، این عضویت را بپذیرد، عضویت در سازمان تجارت جهانی قطعی می‌شود.^۲ البته هر چه زمان می‌گذرد شرایط پیوستن به سازمان تجارت جهانی دشوارتر و تحمیل شرایط تبعیض‌آمیز سازمان تجارت جهانی، بر کشورهای متقاضی عضویت، بیشتر می‌شود. به بیان دیگر، عضویت کشورها در گات سریعتر و در شرایط فعلی کندتر صورت می‌گیرد و نیز شرایط تبعیض‌آمیز برای عضویت نسبت به گذشته افزایش یافته‌است.^۳

۱. ایران و سازمان تجارت جهانی، حیات‌نو، می‌چدهم مهر ماه ۱۳۷۹، ص ۷.

۲. همان.

۳. همان.

تلاشهای عملی ایران در پیوستن به سازمان تجارت جهانی

گرچه عضویت در سازمان تجارت جهانی بیشتر تابع چانه‌زنی بین کشور متقاضی و این سازمان است، اما سازمان تجارت جهانی در مذاکرات الحاق، دو خواسته اساسی از کشورهای متقاضی دارد. اولاً؛ تطبیق تدریجی قوانین و مقررات اقتصادی و تجارت داخلی با قوانین و مقررات سازمان تجارت جهانی؛ ثانیاً؛ باز کردن بازار کالا و خدمات داخلی بر روی طرفهای تجاری خارجی.^۱

کشور متقاضی در روند مذاکره الحاق در کنار امتیازاتی که از سازمان تجارت جهانی و از اعضای آن کسب می‌کند، ناگزیر امتیازاتی را هم واگذار می‌کند. در غیر این صورت، هیچگاه مذاکرات به نتیجه نمی‌رسد و کشور متقاضی همواره از عضویت در سازمان تجارت جهانی محروم می‌گردد، در حالیکه به اعتقاد برخی، هیچ کشوری نمی‌تواند خود را از تجارت با بیش از صد و چهل کشور عضو سازمان تجارت جهانی که امور اقتصادی‌شان تابع مقررات سازمان تجارت جهانی است و بیش از ۸۰ درصد تجارت بین‌المللی در کشورشان جریان دارد، محروم سازد، و تنها، روابط تجاری خود را به سی کشور متقاضی در سازمان تجارت جهانی و حدود ده کشور که هنوز تقاضای عضویت خود در سازمان تجارت جهانی را مطرح نکردند، محدود کند.^۲ شاید به این علت، ایران از سال ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ - که به فکر عضویت در گات و سازمان تجارت جهانی افتاد - گامهایی در جهت تطبیق تدریجی قوانین اقتصاد و تجارت داخلی با مقررات آن دو سازمان، و نیز گشودن بازار داخلی به روی کالا و خدمات یا حرکت به سوی آزادسازی تجارت، ایجاد رقابت و جرح و تعدیل در مقررات بازرگانی، و در یک کلام؛ حذف موانع غیر تعرفه‌ای چون؛ یارانه و نیز حرکت به سوی رفع موانع تعرفه‌ای را آغاز کرد که از جمله می‌توان موارد ذیل را نام برد:

۱. ایران و سازمان تجارت جهانی، همشهری، بیست و هشتم تیر ماه ۱۳۸۰، ص ۱۸.

۲. همان.

۱. در دهه اول ۱۳۷۰ رژیم تجاری خود را به منظور ارائه به گات و سپس سازمان تجارت جهانی تدوین کرد.

۲. در قانون برنامه توسعه سوم پیش‌بینی‌های لازم را به عمل آورد. به‌عنوان مثال؛ ماده ۱۵ قانون برنامه توسعه کشور مقرر می‌دارد: دولت موظف است برای رونق تجارت خارجی موانع غیرتعرفه‌ای و غیرفنی را با رعایت ممنوعیت شرعی حذف و نسبت به تهیه برنامه زمان‌بندی نرخهای معادل تعرفه و اعلام آن به صورت پیش‌آگهی و تعیین تعرفه‌های گمرکی اقدام کند.^۱ بند ۱۴ این ماده می‌افزاید: به منظور حمایت از تولیدات داخلی و ایجاد زمینه رقابت در بازارهای جهانی، تعرفه‌های گمرکی و سود بازرگانی محصولات و خدمات بخش صنعت و معدن به پیشنهاد وزارتخانه‌های بازرگانی و صنایع و معادن طی مراحل قانونی به هیأت وزیران تقدیم خواهد شد.^۲ بر این اساس، دولت باید موانع غیرتعرفه‌ای و غیرفنی را حذف کند تا تجارت رونق بگیرد، و از سوی دیگر، تعرفه‌های گمرکی و سود بازرگانی به گونه‌ای تنظیم شود که با تجارت و تولید تناسب لازم را داشته‌باشد.

۳. وزارت بازرگانی در ۲۳ تیر ۱۳۸۰ اعلام کرد، که واردات تمام کالاهای به جز کالاهایی که از نظر مذهبی یا قانونی ممنوع یا مشروطند، از ماه آینده مجاز خواهد بود. صدور همه کالاهای و خدمات نیز، به استثنای تعداد معدودی از آنها، آزاد می‌گردد. همچنین این اقدامات که براساس برنامه سوم اقتصادی صورت می‌گیرد، به منظور اصلاح ساختار اقتصادی ایران است که آن هم مقدمه‌ای برای مشارکت در اقتصاد جهانی به شمار می‌رود.^۳ چند روز بعد روزنامه‌ها خبر دادند که ورود همه کالاهای مجاز و مشروط از بازارچه‌های مرزی آزاد شد.^۴

۴. همچنین معاون وزارت بازرگانی در مصاحبه ۲۳ تیر ۱۳۸۰ بیان

۱. همان.

۲. همان.

۳. همشهری، بیست و سوم تیر ماه ۱۳۸۰، ص ۲۶-۲۵.

۴. همشهری، بیست و ششم تیر ماه ۱۳۸۰، ص ۱۷.

داشت؛ خصوصی‌سازی، لغو انحصارات، اصلاح قانون نظام صنفی، اصلاح مقررات در جهت افزایش صادرات و تسهیل ترانزیت کالا از طریق ایران به دیگر کشورها که روی هم رفته به افزایش سرمایه‌گذاری، افزایش اعتبارات صادراتی برای کشور، و ارتقای سطح تجارت با سایر کشورها منجر می‌شود، از اقدامات بعدی، جمهوری اسلامی برای فراهم آوردن شرایط لازم، به منظور ورود به سازمان تجارت جهانی است و...^۱

ایران و سازمان تجارت جهانی؛ چه باید کرد؟

سازمان تجارت جهانی برای پذیرش قطعی یک عضو شرایط زیر در کشور متقاضی جستجو می‌کند:

۱. آزادسازی تجارت خارجی: یکی از شرایط الحاق به سازمان تجارت جهانی آزادسازی تجارت خارجی است. بخش زیادی از آزادسازی تجارت خارجی با حذف تعرفه‌های گمرکی اتفاق می‌افتد. از این رو، کشور متقاضی اجازه بستن تعرفه بر کالا به استثنای برخی از کالاها - آن هم تا سقف ۵ درصد - و مسدود کردن راه ورود و خروج کالا را ندارد، و حتی باید به لغو کلیه عوارض و تعرفه‌های قبلی نیز بپردازد تا ورود و خروج کالا و خدمات بدون هیچگونه محدودیتی صورت گیرد. دفاع از حذف تعرفه و رفع محدودیتهای دیگر، به این دلیل انجام می‌شود تا مصرف‌کننده قادر باشد ارزانترین، و در عین حال مرغوبترین کالا را از هر نقطه جهان تهیه کند. بنابراین، مشتری می‌تواند پسته موردنیاز خود را از ایران - در صورتی که بهترین و ارزانترین پسته را تولید کند - تهیه نماید. همین‌طور مشتری کائوچو، گندم و تلویزیون نخست به سراغ کشورهای ویتنام، استرالیا و کره جنوبی که در تولید محصولات فوق‌مزیت نسبی

۱. همشهری، بیست و سوم تیر ماه ۱۳۸۰، ص ۲۵، ۲۶.

دارند، می‌روند.^۱

۲. حذف یارانه‌ها: براساس هدفهای سازمان تجارت جهانی، همه

کشورهای عضو یا متقاضی عضویت، باید کلیه یارانه‌ها را که به صورت پنهان و آشکار به اقتصاد داخلی تزریق می‌شود، لغو کنند؛ زیرا بدون حذف یارانه، تعیین تولید ارزانترین محصول در جامعه غیرممکن است. به اعتقاد سازمان تجارت جهانی برای تعیین ارزانترین تولید باید ۱۵۰۰ نوع حمایت یارانه‌ای که ممکن است در اقتصاد کشورها وجود داشته باشد، حذف شود. این وضعیت حتی برای تولیدکننده و صادرکننده محصولات نیز منفعت‌زاست؛ زیرا هر تولیدکننده‌ای، مصرف‌کننده نیز هست، البته مراد از ارزانترین محصول این نیست که نامرغوب باشد. یارانه مشکل دیگری را نیز پدید می‌آورد. به عنوان مثال؛ انرژی، نان و دارو مهمترین اقلام یارانه‌ای در ایران است که ۹۰ درصد یارانه غیرهستقیم را که معادل ۳۶۰۰ میلیارد از ۴۰۰۰ میلیارد تومان یارانه تخصیصی می‌باشد، به خود اختصاص داده است، در حالیکه کل بودجه کشور در سال ۱۳۷۷؛ ۵۵۰۰ میلیارد تومان بوده است.^۲

۳. آزادسازی نرخ ارز و بهره: نظام چند نرخ ارز یا پرداخت ارز یارانه‌دار،

یکی دیگر از حمایت‌های دولت از تولیدکنندگان داخلی است. اگر کارخانه‌ای در ایران ارز ۷ تومانی و کارخانه مشابهی در سنگاپور، ارز ۷۰۰ تومانی دریافت کند، در شرایط مساوی کارخانه ایرانی محصول ارزانتری را تولید کرده است. به همین دلیل یکی از شرایط ورود به تجارت جهانی، تک‌نرخ کردن ارز و عدم پرداخت مابه‌التفاوت نرخ ارز دولتی و آزاد به کارخانه‌هاست. البته تک‌نرخ شدن ارز را بازار عرضه و تقاضا تعیین می‌کند نه دولت؛ نرخ متفاوت بهره هم از

۱. «ایران و سازمان تجارت جهانی»، حیات نو، هجدهم مهر ماه ۱۳۷۹، ص ۷.

۲. همان.

مصادیق حمایت‌های دولتی از بخش‌های تولیدی است، در حالیکه در اقتصاد سازمان تجارت جهانی، نرخ بهره را تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان معین می‌سازند. و نظام اداری و قانونگذاری نمی‌تواند برای کالا و خدمات نرخ بهره مشخص کند. با یکسان شدن نرخ بهره، قیمت اجناس در بازار داخلی و خارجی یکسان می‌شود و زمینه از بین رفتن انحصارات دولتی و خصوصی که مانعی بزرگ بر سر راه توسعه اقتصادی است، فراهم می‌آید.^۱

۴. یکسان‌سازی و رفع محدودیتها: کشورهای اتحادیه اروپا از آغاز سال ۱۳۷۹ (۲۰۰۰) کلیه اطلاعات، به استثنای اطلاعات دفاعی و امنیت ملی را در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند، زیرا اولاً؛ امروزه دستیابی به اطلاعات مشکل نبوده و انبارسازی آن نیز چندان مفید نیست. به همین دلیل سازمان‌های اطلاعاتی، دسترسی به اطلاعات را وظیفه اصلی خود نمی‌دانند، بلکه اطلاعات موردنیاز خود را از منابع آشکاری چون روزنامه‌ها تهیه می‌کنند. ثانیاً؛ دسترسی آزاد به اطلاعات، شرط تحقق بازار آزاد و توسعه اقتصادی است و بدون اطلاعات نمی‌توان به برنامه‌ریزی و تولید اقتصادی دست زد. همچنین دولت در موارد نادری که به تعیین نرخ می‌پردازد، باید نرخ‌ها را که برای خدمات و کالاهای داخلی می‌بندد، با نرخ کالاها و خدمات مشابهی که یک شرکت خارجی تولید می‌کند، یکسان باشد. در مورد بانکها هم همین قاعده حاکم است. در این صورت ایران یا هر کشور دیگر، نمی‌تواند برای بانکهای خارجی محدودیتی بیشتر از آنچه برای بانکهای داخلی قائل است، وضع کند.^۲

نتیجه‌گیری

از آنچه گذشت، می‌توان نتایج زیر را استنتاج کرد:

۱. سازمان تجارت جهانی یک واقعیت است که نادیده گرفتن آن نه ممکن است و نه عقلانی. به این دلیل باید این واقعیت مسلم را همانند الحاق به بانک جهانی، سازمان ملل متحد و صندوق بین‌المللی پول پذیرفت. و پس از آن تلاش کرد که هم بر آن تأثیر بگذاریم و هم خود را از تأثیرات منفی دور سازیم؛ همانطور که برخی از اعضای فعلی سازمان تجارت جهانی با رضایت کامل به عضویت آن در نیامده، و برخی نیز آمادگی اقتصادی لازم را برای الحاق در اختیار نداشتند. اما همگی آنها بنا به دلایل مذکور عضویت در سازمان تجارت جهانی را پذیرفتند.

۲. اکنون که الحاق به سازمان تجارت جهانی اجتناب‌ناپذیر است:

اولاً، باید کوشید تا حد امکان، امتیازات لازم در جهت منافع اقتصاد داخلی در فرایند مذاکرات الحاق، از آن سازمان اخذ شود.

ثانیاً؛ باید فرایند الحاق را طولانی کرد تا در این مدت، آمادگیهای لازم اقتصادی را که چیزی جز حرکت به سوی توسعه اقتصادی نیست فراهم نمود و این امر، وظیفه‌ای است که قبل از هر چیز بر دولت سنگینی می‌کند.

آنچه که باید در آن اندیشه کرد!

در این مقاله به منظور رعایت اختصار و قواعد مقاله‌نویسی، تنها به بخشی از موضوع ایران و سازمان تجارت جهانی اشاره شده است، در حالی که سؤالات بسیاری در این زمینه وجود دارد که پاسخ به هر یک، نیازمند پژوهشهای مختلف است. بنابراین برخی از این پژوهشها که به تکمیل این نوشتار مدد می‌رساند پیشنهاد می‌شود:

۱. بررسی مضار و منافع اقتصادی سیاسی و فرهنگی الحاق ایران به سازمان

تجارت جهانی.

۲. سازمان تجارت جهانی و بررسی نقش اهداف سیاسی در پذیرش و یا عدم

پذیرش ایران.

۳. بررسی فرایند الحاق به سازمان تجارت جهانی در برنامه سوم توسعه ایران.
۴. حذف یارانه‌ها و آثار آن در امور اقتصادی ایران.
۵. آزادسازی تجارت خارجی و تهاجم فرهنگی غرب علیه ایران.
۶. ایران و چین؛ دلایل و موانع الحاق به سازمان تجارت جهانی.

کتابنامه:

۱. آقابخش، علی. فرهنگ علوم سیاسی. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۴.
۲. امیدبخش، اسفندیار. «جمهوری اسلامی ایران و سازمان تجارت جهانی (WTO)». فصلنامه سیاست خارجی. سال ۱۴ (بهار ۱۳۷۹): ۲۱۰-۱۸۵.
۳. «ایران و سازمان تجارت جهانی». حیات نو. هجدهم مهرماه ۱۳۷۹.
۴. «ایران و سازمان تجارت جهانی». همشهری. بیست و هفتم تیر ماه ۱۳۸۰.
۵. «بیمها و امیدهای دور جدید مذاکرات تجاری جهان». همشهری. بیستم شهریور ماه ۱۳۸۰.
۶. «بیمها و امیدهای پیوستن به سازمان تجارت جهانی». ایران. سی‌ام تیر ماه ۱۳۷۹.
۷. همشهری. بیست و پنجم شهریور ماه ۱۳۸۰.
۸. همشهری. بیست و سوم تیر ماه ۱۳۸۰.
۹. همشهری. بیست و ششم تیر ماه ۱۳۸۰.
۱۰. همشهری. بیست و هشتم تیر ماه ۱۳۸۰.
۱۱. همشهری. بیست و هفتم تیر ماه ۱۳۸۰.
۱۲. مدنی، جلال‌الدین. مبانی و کلیات علوم سیاسی. جلد ۱. تهران: نشر مؤلف، ۱۳۷۲.
۱۳. مصفا، نسرین. راهنمای سازمان ملل متحد. جلد ۲. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۷۴.